

Sebestyén Zsolt

A történelmi Bereg megye *-falva* utótagú helységneveiről

1. A Vasváron megrendezett helynévtörténeti szemináriumon a történelmi Bereg megye helységneveit bemutató előadásom után kisebb vita alakult ki az egyik jellegzetes beregi helységnevtípusról, a *-falva* utótagot tartalmazó nevekről. TÓTH VALÉRIA és HOFFMANN ISTVÁN észrevételei — amelyeket ezúton is köszönök — késztettek arra, hogy az előadásban vázlatosan bemutatott típusnak az ebben a térségben megmutatkozó jellegzetességeit részletesebben megvizsgáljam.

A *falva* ~ *-falva* köznévi helységnevekben való előfordulását KÁZMÉR MIKLÓS nagyszabású monográfiájában dolgozta fel (1970), s az e munka megjelenése óta eltelt időszakban a *-falva* típusú helységnevekről viszonylag kevés szó esett névtani szakirodalmunkban, ami KÁZMÉR könyvének alaposságát, állításainak helyességét és helytállóságát bizonyítja. A történelmi Bereg megye helységneveit kutatva azonban néhány sajátos jelenségre figyeltem fel, amik kiegészíthetik, néhány részletében pedig módosíthatják a típusról leírtakat.

Bereg megye területének nagy része — néhány falutól eltekintve — ma Kárpátaljához tartozik, helységnevrendszerének kialakulása jól áttekinthető, s kiválóan alkalmas arra, hogy képet alkothassunk a vidék benépesedéséről, az egyes helységnevtípusok megjelenéséről, elterjedéséről. Mivel Bereg a magyar vármegyék közül az egyik legkésőbb létrejött megyének számít (közigazgatási egységgé való szervezése tulajdonképpen a tatárjárás után történt meg), s így bizonyára a magyarság is csak viszonylag később szállta meg, teljesen hiányoznak területéről a törzsnévi eredetű helységnevek, s csak szórványosan találkozhatunk népnévi és *-i* helynévképzővel alkotott helységnevekkel. A legjellemzőbb helységnevtípusok Beregben a puszta személynévi eredetű, a személynév + *-falva* szerkezetű és a víznévből metonimikus névátvitellel létrejött településnevek. Miként az a vasvári előadásomban elhangzott, ezek nemcsak kronológiai, hanem „terület-specifikus” névtípusoknak is tekinthetők, mert aktivitásuk meghatározott időszakokban a megye bizonyos részeire jellemző.

A vizsgálatom tárgyát képező személynév + *-falva* típusú nevek¹ a Bereg megyei névállománynak jelentős részét alkotják, az évszázadok során ugyanis (a

¹ Olyan *-falva* utótagú településnévről, amelynek jelzői névrésze nem személynév, a megye területén alig van tudomásunk; vö. pl. *Klastromfalva*, *Kutkafalva*, *Tövösfalva*, *Kőrösfalva*, *Nyíresfalva*, *Hiúzfalva*.

bizonytalan adatolású falvakat is figyelembe véve) mintegy 80–85 ebbe a típusba tartozó helységnévről tudunk, ami a megye területén valaha létezett 250–300 helységnek és helységnévnek a 25–30%-át teszi ki.²

2. KÁZMÉR MIKLÓS könyve nyomán általánosan elfogadott nézet, hogy a *-falva* utótagú helységnevek a 13. század elején jelennek meg, legnagyobb számban pedig a 14–16. században keletkeznek (1970: 58–9). Beregi adataink is alátámasztják ezt a kronológiát. Bereg földrajzilag két élesen elkülönülő részre tagolódik: egy alföldi és egy erdővel borított hegyvidéki részre. Ez a földrajzi kettősség meghatározta a terület településrendszerének és etnikai képének alakulását. A magyarság sem a középkorban, sem később nem települt a Kárpátok hegyei közé, míg a ruszin és vlah pásztorok a hegyvidéket részesítették előnyben. A megyében a települések számának ugrásszerű növekedése a 13. század második felére tehető: a tatárjárás után a korábbi Borsova megye elpusztított síkvidéki részét magyar lakosság szállta meg. Ezt igazolja a pusztá személynévi eredetű helységnevek tömeges megjelenése (*Bátyú, Bégány, Csoma, Gecse, Heteny, Kaszony* stb.). A víznevek (*Csaronda, Mertvice, Szernye* stb.) alapján azonban úgy vélhetjük, hogy a megtelepülő magyarság jelentős szláv lakosságot találhatott itt, ami gyorsan asszimilálódott. Bereg megye területének lassú, fokozatos birtokbavétele során a 14. században a benépesítés a hegyvidéki részekre is kezdett kiterjedni. A korábbi spontán letelepedést felváltja a tudatos telepítő politika: ekkor kezdődnek az első falutelepítések, melyeknek célja a teljesen lakatlan vagy csak a vándorló állattenyésztő életmódot folytató vlah és szláv pásztorok által ritkán benépesített területek birtokbavétele. Ebből az okból jött létre Beregben az ország más területein már létező kenézség intézménye.³

A kenézek telepítő mozgalma a tatárjárás után bontakozott ki Beregben. Az uralkodó és a földesurak így kívánták benépesíteni a lakatlanná vált vidéket. A kenézek tevékenységüket megbízás alapján végezték, cserébe az általuk telepített falvak örökös bírói tisztségének viselői lettek. A telepéseket egy bizonyos ideig tartó adó- és szolgálatmentességgel csábították az újonnan alapított településekre. A telepítés során elsősorban vlahokat, majd később, a 14–16. század

² Nem vettem figyelembe azokat a neveket, amelyeknél biztosra vehető, hogy csak az oklevél, kenézlevél, birtokadomány írója „*falvá-sította*” a helységnevet. Ilyen például a két beregi *Mogyorós* (*Kis- és Nagymogyorós*), melyeknek egy kivételével minden írásos említése *-falva* utótag nélküli: 1447: *Monyoros* (Cs. 1: 418), 1533: *Magyaros* (Conscr.Port.), 1550: *Monjorof* (uo.), 1564: *Nagymogyoros* (uo.), 1570: *Mogioros* (uo.), 1577: *Nag Monioros* (Dézsm. 388), 1564: *Kjfmogyoros* (Conscr.Port.), 1570: *Kjös mogioros* (uo.), 1645: *Kis Mogyeros* (MAKKAI 1954: 366). Az 1542-es conscriptiones portarumban azonban mindkét település megkapta a *-falva* utótagot: 1542: *Monyorofalua*, 1542: *Kis monjorofalua*.

³ A hagyomány szerint Beregben az első kenézség a sztánfalvi volt, a falut román kenézek alapították a Hát hegység vidékén (1378: *Sztánfalva*, DocVal. 276), majd ezt követték sorban az újabb telepítések.

folyamán ruszinokat telepítettek le. Mivel a telepesek a nomád, barangoló életmódot tovább folytató ruszinok és vlahok legelőtereit foglalták el, ezért utóbbiak arra kényszerültek, hogy vagy letelepedjenek, vagy más legeltető helyeket keressenek. Így a helyhez nem kötött pásztorok, hogy kedvelt régi legelőiket ne kelljen elhagyniuk, kénytelenek voltak összeállni s telepeket, falvakat létrehozni. A telepítő mozgalom célja az elpusztult vagy megfogyatkozott falvak újratelepítése volt, s csak másodlagos célként merült fel új települések létrehozása. Jellemző példa azonban *Fedelesfalva* esete: „1581-ben aug. 20-án kelt okmány szerint Mágócsi Gáspár, Munkács birtokosa a Fedeles nevű családnak adott kenézi kiváltságot arra nézve, hogy Olenyova nevű falut benépesítse. Ehelyett azonban e családbeliek itt telepedtek le, s az irtott erdőterületre idegen jobbágyokat szállítván, a falut a kenézcsalád nevéből Fedelesfalvának nevezték el” (LEHOCZKY 1881–1882: III, 247–8). A kenézek ehhez az esethez hasonlóan ritkán tartották be az újratelepítés követelményét, sokkal inkább a saját maguk által kiválasztott területen hozták létre új települést, amit magukról neveztek el. A kenézség intézménye Bereg megyében a 13–14. századtól kezdve a Mária Terézia-i úrbérrendezésig élt. A 18. század közepén a kenézek kiváltságait és előjogait eltörölték.

A személynév + *-falva* típusú nevek létrejötte és elterjedése szorosan kapcsolódik a kenézséghez és a hozzá kapcsolódó telepítésekhez. A típus kialakulásáról KÁZMÉR MIKLÓS azt írja, hogy a névadó szemléletben „a föld, a birtok nyomulhatott előtérbe a szolganép birtoklása helyett” (1970: 57). Hasonlóképpen nyilatkozik ugyanerről SZABÓ ISTVÁN is: „a XIII. század óta azonban a birtokos esetbe kerülő személynévhez összetételben a *falva*, *háza*, *laka*, *földje*, *teleke* stb. szavak társultak. E változás aligha magyarázható meg nyelvszerkezeti fejlődéssel. Inkább arra kell gondolnunk, hogy a feudális birtok fogalmának fokozatos kijegecesedésével és a birtokok osztódásával most kezd kifejezésre jutni a kapcsolat, mely a birtokhoz, a földhöz, magához a településhez — most már tehát nem elsősorban a függő viszonyban levő emberekhez — a birtokost fűzte” (1966: 136). A telepítő kenéz nem tulajdonba kapta az adott települést, de a faluvezetői szerep, az önálló jogkör — bizonyos szempontból — a helység tulajdonosává tette.

A legkorábbi kenézi falvakkal a 14. század második felében találkozunk.⁴ Megjelenésük a megye keleti részén fekvő Hát hegység területén figyelhető meg, a Máramarossal szomszédos területen, ezért nem meglepő, hogy e telepü-

⁴ Ezek a következők: *Barbfalva* (1387: *Barbfalva*, H. 7: 423), később *Bárdháza*, *Dragabárfalva* (1378: *Dragabratfalva*, DocVal. 276), *Kendereske* (1378: *Kenderesfalva*, DocVal. 276), *Lányfalva* (1378: *Lanfalva*, DocVal. 276), *Maszárfalva* (1398: *Massor falva*, Zs. 1: 5710), *Sztánfalva* (1378: *Sztanfalva*, DocVal. 276), *Sándorfalva* (1378: *Sandorfalva*, DocVal. 276), később *Tőkésfalva* (1530: *Thewkefalwa*, Conscr.Port.).

lések neveit vizsgálva KISS LAJOS azt mutatta ki, hogy a névadó kenézek szinte kivétel nélkül vlahok ~ románok voltak: *Dragobrat, Massor, Sztan, Zavid, Lal* (vö. KISS L. 1992, CONSTANTINESCU 1963). Bár a kenézek neve közül néhány szláv, pontosabban délszláv eredetű, a névvisezők csak románok lehettek. A megtelepedő lakosság nemzetiségi összetételéről nincs adatunk, de nagy valószínűséggel szintén románok vagy ruszinok voltak. Ezzel szemben az oklevelekben csak magyar nyelvű helységnevek fordulnak elő. A párhuzamos szláv alakok⁵ csak évszázadokkal későbből adathatók. Ezt követően további szórványos telepítések zajlanak a 15. században.⁶

A második, jelentősebb telepítési hullám a 16. században kezdődött, s ugyancsak a hegyvidéken zajlott. A megye keleti részéről e tevékenység átterjedt a középső, Munkácsról észak-északnyugatra fekvő előhegyekre, melyek átmenetet képeznek a megye sík- és hegyvidéki része között. Pontos kezdetéről nincs adatunk, de az 1570-es conscriptiones portarumban még alig találkozunk új kenézi falvakkal, a század utolsó évtizedében és a századfordulón azonban hirtelen megszorodik a számuk.⁷ Helységneveink első írásos említése és a település

⁵ Lásd ehhez például: *Barbfalva (Bárdháza) ~ Barbova, Dragabárfalva ~ Dorobratova, Kenderesfalva ~ Kenderesovci, Lányfalva ~ Lalova, Sztánfalva ~ Sztanova* stb. *Sándorfalva* párhuzamos szláv változata nem maradt ránk, a másodlagos *Tőkésfalva* névnek azonban a ruszin értelmi megfelelője, a *Kolodna* vált párhuzamos nevévé. Két e korból származó helységnevének eltérő motiváción alapuló szláv párja van, ami későbbi szláv névadást feltételez: *Papfalva ~ Gyilok, Maszárfalva ~ Negrova*.

⁶ Ekkor jönnek létre a következő falvak: *Bábafalva* (1478: *Bábafalva*, Cs. 1: 413), *Koszfalva* (1456/1475: *Koz, Kozfalv*, Cs. 1: 417, 1456: *Koszfalva*, LEHOCZKY 1881–1882: III, 825), *Tibafalva* (1468: *Thybafalwa*, ComBer. 154), később *Nagytibava, Kistibava, Sztrojna* (1430: *Ztroyfalwa*, Cs. 1: 419), *Závidfalva* (1460: *Zayndfalwa*, ComBer. 173).

⁷ Az alábbi falvak első adatai erre mutatnak: *Ballósfalva* (1570: *Balofsfalua*, Conscr.Port.), *Balmusfalva* (1600: *Balmusfalva*, DEZSŐ 1967: 246), *Csibinyefalva* (1600: *Csebynje*, DEZSŐ 1967: 248, 1610: *Chibinefalva*, ComBer. 35), később *Csabina, Csertésfalva* (1588: *Csertésfalva*, DEZSŐ 1967: 248), később *Oláhcsertész, Delegánfalva* (1600: *Delegánfalva*, DEZSŐ 1967: 249), *Deskőfalva* (1600: *Deskőfalva*, DEZSŐ 1967: 249), *Dunkőfalva* (1570: *Dunkofalva*, Conscr.Port.), *Fedelesfalva* (1600: *Fedelesfalva*, DEZSŐ 1967: 246), *Füzérfalva* (1600: *Füzérfalva*, DEZSŐ 1967: 251), *Gergelyfalva* (1600: *Gergelyfalva*, DEZSŐ 1967: 251), *Gévénfalva* (1600: *Gévénfalva*, DEZSŐ 1967: 252), *Hazugafalva* (1599: *Hazugafalva*, LEHOCZKY 1881–1882: III, 819), *Hercfalva* (1600: *Hercfalva*, DEZSŐ 1967: 252), *Hiúzfalva* (1600: *Hiuzfalva*, DEZSŐ 1967: 253), *Ivaskőfalva* (1592: *Ivaskofalva*, KÁZMÉR 1970: 167), *Izogafalva* (1600: *Izogafalva*, DEZSŐ 1967: 254), *Jereménfalva* (1600: *Jereménfalva*, LEHOCZKY 1881–1882: III, 820), *Jobafalva* (1600: *Jobafalva, Jobovica*, DEZSŐ 1967: 255), *Jurkofalva* (1600: *Jurkofalva*, DEZSŐ 1967: 255), *Kasafalva* (1599: *Kasafalva*, LEHOCZKY 1881–1882: III, 822), *Kelemenfalva* (1600: *Kelemenfalva*, DEZSŐ 1967: 256), *Klocskőfalva* (1600: *Klocskőfalva*, DEZSŐ 1967: 257), *Kosztubácsfalva* (1599: *Kosztubácsfalva*, LEHOCZKY 1881–1882: III, 826), *Kőrösfalva* (1600: *Kőrösfalva*, DEZSŐ 1967: 259), *Kulinkafalva* (1600: *Kulinkóc*, LEHOCZKY 1881–1882: III, 378, 1645: *Kulinkafalva*, MAKKAJ 1954: 373), *Kustánfalva* (1600: *Kustánfalva*, DEZSŐ 1967: 259), *Kutkafalva* (1543: *Cuthfalva*, Conscr.Port.), *Lázárfalva* (1505: *Lázárfalva*, ComBer. 96), *Mátyásfalva* (1600: *Má-*

alapítása rendszerint nem esik egybe, a kenézi falvak esetében ellenben nagy pontossággal meg tudjuk állapítani a keletkezés időpontját. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a falvak alapítását kenézi oklevél kiállítása előzte meg, így több településnél napra pontosan ismerjük az oklevél keltét, s ezzel együtt az alapítás szimbolikus dátumát.

A helységek névadóit vizsgálva azt láthatjuk, hogy eltűnnek a román nevek, s a szláv nevek mellett megjelennek a magyar kereszt- és családnevek: *Balázs, Feleles, Füzér, Gergely, Kelemen, Lázár, Mátyás, Medve, Pál, György, Péter, Szerencse* stb.

A telepített falvak jelentős részével azonban későbbi okiratban nem találkozunk, ami a telepítés sikertelenségét mutatja. LEHOCZKY megyemonográfiájának elpusztult falvakat bemutató részében több helyen említi, hogy a falut csak a kenézcsalád lakta, mert nem sikerült jobbágyokat odacsábítaniuk, ezért a helység idővel elenyészett, vagy területén más néven új helység keletkezett.

A 17. században a munkácsi uradalomnak a Rákóczi család birtokába kerülésével folytatódik a telepítés, a század első harmadában tovább nő a személynév + *-falva* típusú nevek száma.⁸ Ezt követően azonban változás következik a településnév-adásban, s bár a kenézi mozgalom a század végéig aktívnek tekinthető, e helységnévtípus hirtelen elveszíti addigi uralkodó szerepét. Az 1600-as évek közepétől már egyetlen ilyen helységnevet sem tudunk adatolni. Ennek oka va-

tyásfalva, DEZSŐ 1967: 260), *Medvefalva* (1543: *Medwefalwa*, Conscr.Port.), később *Medvegyóc*, *Dunkófalva* (1548: *Dumkofalva*, ComBer. 52, 1610: *Niresfalva*, uo.), *Pálfalva* (1600: *Pálfalva*, DEZSŐ 1967: 264), *Papfalva* (1570: *Papfalua*, Conscr.Port.), *Papgyörgyfalva* (1600: *Papgyörgyfalva*, DEZSŐ 1967: 264), *Perniszfalva* (1600: *Perniszfalva*, DEZSŐ 1967: 265), *Péterfalva* (1599: *Péterfalva*, LEHOCZKY 1881–1882: III, 834), *Puznyákfalva* (1600: *Puznyákfalva*, DEZSŐ 1967: 266), *Runófalva* (1600: *Runófalva*, DEZSŐ 1967: 268), *Szajkófalva* (1600: *Szajkófalva*, DEZSŐ 1967: 269), *Szerencsfalva* (1542: *Szerencze Falwa*, Conscr.Port.), *Szidorfalva* (1600: *Szidorfalva*, DEZSŐ 1967: 269), *Szoluncsokfalva* (1600: *Szoluncsokfalva*, DEZSŐ 1967: 270), *Szuputnikfalva* (1600: *Szuputnikfalva*, DEZSŐ 1967: 270), *Szatelecfalva* (1570: *Szatelecfalva*, DEZSŐ 1967: 271), *Tarkacsfalva* (1552: *Tarkotsfalva*, Conscr.Port.), *Trojánfalva* (1600: *Trojánfalva*, DEZSŐ 1967: 272), *Trosztjánfalva* (1600: *Trosztjanfalva*, DEZSŐ 1967: 272, 1645: *Trostsanicza*, MAKKAJ 1954: 367), *Uszkófalva* (1598: *Uszkofalva*, LEHOCZKY 1881–1882: III, 840), *Vanykófalva* (1600: *Vanykofalva*, DEZSŐ 1967: 273), *Zimbrillafalva* (1543: *Zymbrilla falwa*, Conscr.Port.), később *Zimbrillova*.

⁸ Itt említhetjük például az alábbi helységeket: *Colánfalva* (1645: *Czolan Falwa*, MAKKAJ 1954: 350), *Csürefalva* (1610: *Chure falwa*, ComBer. 36), később *Cserejóc*, *Dubinafalva* (1630: *Dubina*, Conscr.Port., 1645: *Dubina Falva*, MAKKAJ 1954: 371), *Egresfalva* (1645: *Wusnik alias Egresffalva*, MAKKAJ 1954: 351), később *Egreske*, *Gálfalva* (1645: *Gal Falwa*, MAKKAJ 1954: 355), *Ivánfalva* (1645: *Iwan Falwa*, MAKKAJ 1954: 346), *Koltunokfalva* (1645: *Koltunok falva*, MAKKAJ 1954: 373), *Martincfalva* (1645: *Martincza Falwa*, MAKKAJ 1954: 356), később *Krajnamartinka*, *Lécfalva* (1630: *Leczfalva*, Conscr.Port.), *Muzgafalva* (1645: *Muzga Falva*, MAKKAJ 1954: 354), *Ploszkánfalva* (1649: *Ploszkánfalva*, DEZSŐ 1967: 265), *Romocsafalva* (1645: *Ramotsafalva*, MAKKAJ 1954: 359), később *Ramocsaháza*, *Szlopófalva* (1645: *Slopo Falva*, MAKKAJ 1954: 372), *Szotolecfalva* (1611: *Sztolecfalva*, DEZSŐ 1967: 270).

lószerűleg abban keresendő, hogy a telepítés a megye északi részére, a Kárpátok vonulatai között fekvő folyóvölgyekre terjedt át, ahová a magyar lakosság már nem költözik, így nem meglepő, hogy a hegyvidéken szinte kizárólag szláv helységnevekkel találkozunk (*Rosztoka, Uklina, Bisztra, Hrabonica* stb., a személynévi eredetűek közül pedig pl. *Drahusóc, Bilaszovica, Miskarovica, Paulova* stb.).

A Rákóczi-szabadságharc után a család birtokai az osztrák Schönbornok tulajdonába kerültek, akik a 19. század első felében a Munkácstól északra fekvő bánya- és iparvidékre a Felvidékről hoztak munkásokat, és számukra több új falut is létrehozta. Közülük hármat a család tagjairól neveznek el. Ennek eredményeként további három személynév + *-falva* szerkezetű helységnév jön létre, ezek azonban már nem a természetes, hanem sokkal inkább a hivatalos névadás eredményének tekinthetők, hiszen a hivatalos helységnevek analógiájára keletkeztek tudatos névalkotással.⁹

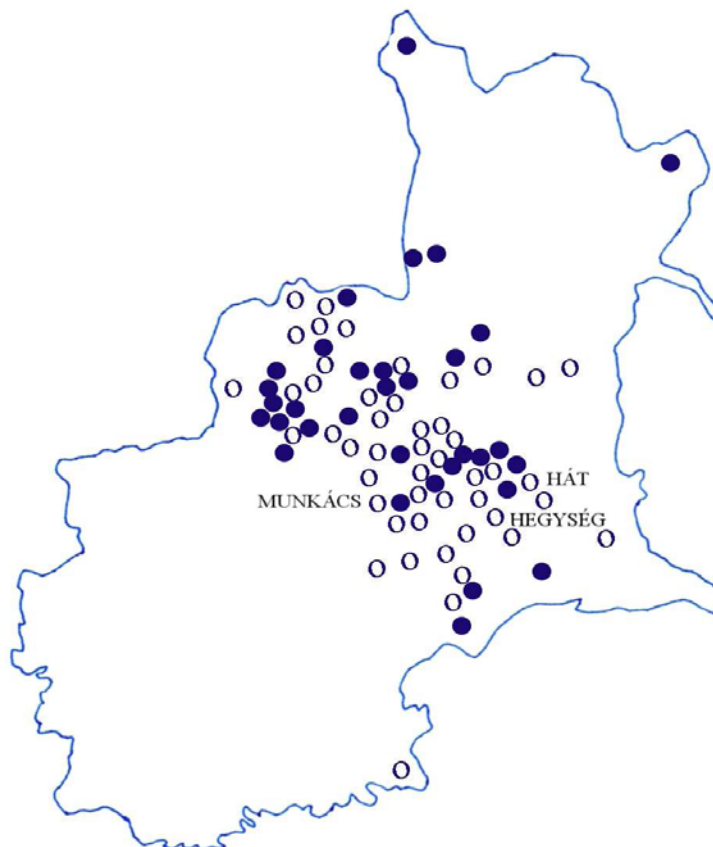
3. Az alább található térképmellékleten azt látjuk, hogy a személynév + *-falva* típusú helységnevek jól körülhatárolható területen fordulnak elő.¹⁰ E településnevek ilyen földrajzi koncentrációja nem véletlen. Az a tény, hogy kizárólag a megye középső részén, a Kárpátok alsó, déli nyúlványain fekszenek, s a síkvidéki részen egyáltalán nem (az egyetlen *Csetfalva* kivételével),¹¹ míg az északi hegyvidéki részekén csak szórványosan fordulnak elő, a megye etnikai viszonyainak a kialakulásával van szoros összefüggésben. Ez a terület jelentette ugyanis mind a középkorban, mind a 19. században a nyelvhatárt, a magyar lakosság letelepedésének északkeleti határát. A Hát hegység, a Munkácstól északra és északnyugatra fekvő hegynyúlványok vegyes lakosságúak voltak. Néhány település az összeírások szerint magyar többségű lehetett, mára azonban lakosságuk ruszin ~ ukrán nemzetiségű. LEHOCZKY monográfiájában a falvak leírásánál

⁹ E névformák a következők: *Ervinfalva* (1856: *Ervinfalva*, ComBer. 152), *Frigyesfalva* (1863: *Frigyesfalva*, KÁZMÉR 1970: 165), *Zsófi falva* (1863: *Sófi falva*, KÁZMÉR 1970: 176). Ugyancsak ekkor jött létre (bár nem személynévi előtagú) *Tövisfalva* neve (1863: *Tövisfalva*, KÁZMÉR 1970: 178).

¹⁰ Az üres körrel jelölt falvak napjainkban is léteznek, telt körrel jelöltem azokat a településeket, amelyek eltűntek vagy más helységekkel egyesültek.

¹¹ A megye betelepülésének kezdetétől biztosan magyar lakosságú alföldi részen egyetlen *-falva* utótagú helységnevet találunk: *Csetfalva*. A helységnév első előfordulása 1341-ből származik *villa Chet* (DocVal. 86) alakban. Ebből a latin nominativusos formából azonban nem tudjuk teljes biztonsággal kikövetkeztetni a helységnév elsődleges formáját (vö. BENKŐ 1998: 115). *Csetfalva* Bereg és Ugocsa megye határán feküdt, Beregben pusztai személynévi eredetű helységnevek vették körbe (*Bene, Gecse, Halábor, Csoma, Muzsaly*), az ugocsai oldalon azonban több *-falva* utótagú falunévvvel találkozunk (*Farkasfalva, Péterfalva, Mátyfalva* stb.). Nem zárhatjuk ki tehát azt sem, hogy a *-falva* analógiás úton került a névbe. A *Csetfalva* névalakra csak bő száz évvel később van adatunk (1446: *Chedfalwa*, Cs. 1: 414). Némiképp bonyolítja a helyzetet, hogy a közeli, ugocsai *Péterfalva* első történeti adata is bizonytalanul ítéltető meg (1220: *villa Petur*, VárReg. 52).

gyakran sorolja fel a középkori lakosok nevét, s utal arra, hogy a lakosság időközben eloroszosodott.

1. ábra. A -falva utótagú helységnevek Bereg megyében.

A legkorábbi kenézi telepítésű falvak a beregi Hát vidékén jöttek létre. Ez a hegység földrajzi adottságainál fogva alkalmas állattenyésztésre és növénytermesztésre egyaránt, szemben például az északi, csak legeltetésre és erdőgazdálkodásra használható hegygerincekkel. Az utóbbi terület kívül esik a magyar nyelvterületen, de a településnevek azt bizonyítják, hogy az évszázadok során történtek kísérletek magyar lakosság letelepítésére a Kárpátok folyó völgyeiben is (*Alsó- és Felsőverecke, Almamező, Palazalja ~ Pudpolóc* stb.). A Munkács környéki előhegyekben az állattenyésztés és növénytermesztés mellett a bányászatnak és az ércfeldolgozásnak volt még lakosságvonzó hatása.

4. A tárgyalt helységnévtípussal kapcsolatban a vasvári tanácskozáson vetődött fel újra az a kérdés, hogy a személynév + *-falva* típusú nevek Beregben magyar névadással keletkeztek-e vagy magyarosítás eredményének kell azokat te-

kintenünk? Mindkét feltevés mellett és ellen is tudunk érveket felsorakoztatni. Mivel vegyes nemzetiségű vidék névadását vizsgálom, úgy vélem, e kérdés eldöntése során vissza kell térnünk KNEI ZSA ISTVÁN nagy hatású, a párhuzamos helynévadásról írt műveihez (1943–1944, 1944). Az elméleti kérdéseket tárgyalva KNEI ZSA bizonyítottan látja, hogy a párhuzamosan használt helynevek nem lehetnek egymás fordításai, hanem a névadó közösség különböző nemzetiségű tagjai azonos szemlélet alapján, egymástól függetlenül hozták létre azokat (1944: 53). A fordítás lehetőségével szemben a következő érveket hozza fel: 1. a fordítás csak elvontan gondolkodó, művelt rétegtől származhat, mert az egyszerű emberek nem ismernek elvont fogalmakat, 2. az írások sem fordíthatók le a neveket, mert ez ellenkezett volna az oklevelek legfőbb funkciójával, a helyek azonosíthatóságával (i. m. 40), 3. a vegyes nemzetiségű vidékekről sok olyan név adatolható, amelynek nincs párhuzamos megfelelője, pedig átlátszó szerkezetű (i. m. 12). A személynév + *-falva* típusú településneveket a külföldi, első-sorban szláv szakirodalomban fordítás eredményének tartják. KNEI ZSA mellett KÁZMÉR MIKLÓS is amellett teszi le a voksát, hogy nem fordítás, hanem párhuzamos névadás magyarázza e névtípus feltűnő gyakoriságát a vegyes lakosságú vidékeken (1970: 53–6). A szláv névalakok ugyan évszázadokon át hiányoznak az összeírásokból, de figyelembe kell venni azt a tényt, hogy „a magyar oklevélírók a párhuzamos nevek közül gyakrabban választották a magyar változatot, s ennek következtében a szláv variáns ritkábban jelenik meg az oklevelekben, esetleg csak a beszélt nyelv őrizte meg századokon át” (i. m. 55–6).¹²

A beregi személynév + *-falva* típusú helységnevek párhuzamos szláv névpárijai meglehetősen változatos képet mutatnak. Egy részüknek — a korán elpusztult falvaknak — nem ismerjük a szláv névalakját, így csak feltételezhetjük, hogy egyáltalán létezett ilyen.¹³ A személynévi eredetű szláv helységnevek három jellegzetes helységnevképzőt kaphatnak: a birtoklást kifejező *-ovo* ~ *-ova*

¹² Forrásainkban alig találunk olyan helységnevet, amelyeknek egy időben mindkét, magyar és ruszin párhuzamos nevét is feljegyezték volna: *Iglénc* (1570: *Illnyk* ~ *Agyagosfalva*, LEHOCZKY 1881–1882: III, 308), *Jobafalva* (1600: *Jobafalva* ~ *Jobovica*, DEZSŐ 1967: 255), *Egresfalva* (1645: *Wusnik* alias *Egeresffalva*, MAKKAI 1954: 351). A szláv alak megjelenése néhány évtizeddel, egyes esetekben évszázadokkal követi csak a helységnevének magyar nevének első említését. Fordított esetre is van példánk, de *Ilkóc* és *Kulinkóc* esetében erős a gyanú, hogy az *Ilkofalva* és a *Kulinkafalva* változat később magyarázott alak (1404: *Ilhoch*, IVÁNYI 1931: 91, 1600: *Ilkofalva*, DEZSŐ 1967: 254; 1600: *Kulinkóc*, LEHOCZKY 1881–1882: III, 378, 1645: *Kulinkafalva*, MAKKAI 1954: 373).

¹³ A forrásokban mindössze egy-két alkalommal szereplő, tehát rövid életű településeknek csak a magyar névváltozatát ismerjük: *Koszfalva*, *Balmusfalva*, *Delegánfalva*, *Füzérfalva*, *Gergelyfalva*, *Hazugafalva*, *Hiúzfalva*, *Izogafalva*, *Jereményfalva*, *Jurkofalva*, *Kosztrubácsfalva*, *Ivánfalva*, *Koltunokfalva*, *Mátyásfalva*, *Muzgafalva*, *Perniszfalva*, *Péterfalva*, *Szlopófalva*, *Szoluncsokfalva*, *Szotolecfalva*, *Szuputnikfalva*, *Szatelecfalva*, *Tarkacsfalva*, *Trojánfalva*, *Uszkófalva*, *Vanykófalva*.

(*Zavidova, Sztanova, Barbova, Lalova* stb.), a valakihez, valamihez való tartozásra utaló *-ovci* ~ *-uvci* képzőt (*Kenderesüvci, Balazsuvci, Hercuvci, Fedelesüvci, Puznyakuvci, Szerencsuvci* stb.), valamint az elsősorban víznevekben aktív, de személynevekhez is járuló *-ica* képzőt (*Deskovica, Dunkovica, Klimovica, Kostanovica, Jurovica, Deleanovica* stb.). Ezek kapcsolódásában szabályosságot nem figyelhetünk meg, ugyanabban az időben keletkező, egymás szomszédságában fekvő falvak nevében gyakran más-más képzőt találunk. A korai kenézi falvak nevében gyakoribb az *-ova* képző, míg a 16–17. századi alapítású falvakban az *-ica* fordul elő gyakrabban. Feltűnő, hogy a beregi helységnevek közül csak a *-falva, -háza* típusúaknak van párhuzamos szláv és magyar nevük, ami a párhuzamos névadást igazolhatja. Egyes esetekben a szláv névalak bizonyíthatóan másodlagos a magyarhoz képest, s más motiváción alapszik: *Szidorfalva* ~ *Hrabova, Dunkófalva* ~ *Obava, Runófalva* ~ *Zsboróc* stb. Külön kell említeni *Pálfalva* esetét, melynek korai magyar neve *Ökörmező* volt, s a ruszin névhasználatban később ennek párhuzamos *Volove* alakja maradt fenn a magyar név cseréje után is.

A 16–17. századi kenézi falvak másik rétegét azok a személynévi eredetű településnevek alkotják, melyek szláv névadással keletkeztek, de nincs magyar változatuk. Ez az alapítás idején a magyar lakosság teljes hiányát bizonyítja: *Patkanyóc, Hribóc, Hankovica, Miskarovica, Szundakovica, Paulova, Petrusovica, Romanóc* stb. Ugyanakkor ezek a helységnevek KNIEZSA feltevését támasztják alá, s cáfolják az írni fordítótevékenységre épülő elméletet.

Sok esetben a személynév + *-falva* típusú helységnevek természetes névadással való keletkezése ellen szólhat, hogy a kenézi falvak földesúri megbízás alapján jöttek létre, hivatalos magyar nevük első előfordulása a kenézi oklevélben szerepel. Ezért elképzelhető, hogy a helység magyar neve „hivatalos úton keletkezett”, azaz az oklevél kiállítója hozta azt létre: pl. *Ivánfalva* alapító kenézei és hosszú időn keresztül a lakosai is az *Ivanovics* testvérek voltak, akikről joggal feltételezhetjük, hogy ruszin anyanyelvűek voltak, akárcsak az a *Szotolec* János (!), aki *Szotolecfalva* névadója volt, és még sorolhatnánk tovább a kenézi alapítású falvak neveit. A feltételezett ruszin név lehetett a beszélt változat, míg a magyart csak írásbeli alaknak gondolhatjuk. Természetesen ezt a feltevésemet a településnevek adatain kívül más forrásanyaggal nem tudom alátámasztani. Az a tény azonban, hogy a magyar névalakok a falvak lakosságának elszlávosodása után évszázadokon keresztül is megőrződtek, azt igazolja, többek voltak „pusztán” hivatalos neveknél. S ha nem is egyidejűleg keletkeztek a párhuzamos magyar és ruszin névalakok, a névadó szemlélet ugyanaz volt.

KNIEZSA véleményével ellentétben nem kell teljesen elutasítanunk a természetes névadás mellett a fordítás lehetőségét sem, ugyanis e falvak lakosságát folyamatosan gyűjtötték a kenézek, s a szórványosan vagy nagyobb számban betelepülő magyarok magyarosíthatták a szláv nevet. Azt hiszem, igazat kell ad-

nunk a KNIEZSA-féle elmélet kritikai bemutatását elvégző PÓCZOS RITÁnak, aki a következőket írja: „ha KNIEZSÁval szemben elfogadjuk, hogy ez a névtípus fordítással is létrejöhetett, az a független névadásnál talán még erősebb érv is lehet két különböző nyelvű népcsoport együttélésére: ahhoz ugyanis, hogy egymás helyneveit lefordíthassák, aktív kétnyelvűséget kell feltételeznünk” (PÓCZOS 2008: 228). A személynév + *-falva* típusba tartozó helységnevek elsődlegességével kapcsolatban felvetődött kérdésre adandó válaszként ugyancsak idézhetjük PÓCZOS RITÁt: „a fordítás és a független névadás kérdését pusztán a névadatok alapján sem a mai, sem a korábbi névkincs alapján nem látom eldönthetőnek, de ha valamelyik lehetőség nem cáfolható egyértelműen, akár más bizonyítékok bevonásával is, akkor azt nincs okunk kizárni sem” (i. m. 226). Egyértelmű állásfoglalásra ebben a kérdésben ezért én sem vállalkozhatom, erre a rendelkezésre álló történeti, településtörténeti és névtani adatok nem nyújtanak lehetőséget. Analógiás példákat azonban idézhetünk a szakirodalomból. Hasonló problémára hívja fel a figyelmet egy másik névtípus, a patrocíniumból keletkezett magyar helységneveknek a horvát-szlavón vidéken tapasztalható gyakorisága kapcsán TÓTH VALÉRIA rámutatva arra, hogy ennek a névtípusnak az elterjesztésében nagy szerepe volt az egyháznak (2008: 228, lásd még ehhez BENKŐ 1993, 1996 és HADROVICS 1970 is). Elképzelhető, hogy Beregben az oklevélírók gyakoroltak hasonló hatást a településnév-rendszer alakulására. A közigazgatás ugyanis magyar irányítású volt, talán ezzel magyarázható, hogy a magyarlakta területeken elterjedt *-falva* utótagú helységnevek ilyen gyakoriságot mutatnak a beregi nemzetiségi vidékeken. Tény azonban, hogy a délvidéki patrocíniumi helységnevekkel ellentétben a tárgyalt névtípusba tartozó Bereg megyei helységnevek Trianonig fennmaradtak (bár néhány név alakilag az évszázadok során megváltozott: *Egresfalva* > *Egreske*, *Martincafalva* > *Krajnamartinka*, *Bárbfalva* > *Bárdháza*, *Ramocsafalva* > *Ramocsaháza* stb.), vagy a párhuzamos szláv névalak kiszorította a magyart: *Csürefalva* > *Cserejóc*, *Ilkófalva* > *Ilkóc*, *Sztrófalva* > *Sztrójna*, *Jobafalva* > *Jobbovica* stb.), s csak a csehszlovák időszak névpolitikája, valamint az ezt követő szovjet és ukrán névadás tette hivatalossá a párhuzamos ruszin ~ ukrán helységneveket, teljesen eltüntetve a magyar változatokat. Kivételt egyedül a magyar lakosságú *Csetfalva* képez, melynek a 90-es években visszaállított és hivatalossá tett történelmi neve (*Чемфалва*) megőrizte a köznévi utótagot.

Irodalom

- BENKŐ LORÁND (1993), Az Árpád-ház szentjeinek szerepe a középkori magyar helynévadásban. *MNy.* 89: 10–9.
- BENKŐ LORÁND (1996), Opponensi vélemény Mező Andrásnak „Magyarország patrocíniumi helynevei” című akadémiai doktori értekezéséről. *NÉ.* 18: 93–8.

- BENKŐ LORÁND (1998), Ómagyar kori helyneveink vizsgálatának néhány szempontja. In: *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp. 111–20.
- ComBer. = HELLER, GEORG, *Comitatus Bereghiensis*. Serie A. Die historischen Ortsnamen von Ungarn. Band 15. München, 1983.
- Concsr.Port. = *Conscriptiones portarum. 1530–1630*. Bereg megye. E. 158. 531. doboz. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza.
- CONSTANTINESCU, N. A. (1963), *Dicționar onomastic romînesc*. București.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III.*, V. Bp., 1890–1913.
- DEZSŐ LÁSZLÓ (1967). *Очерки по истории закарпатских говоров*. Bp.
- Dézs. = N. KISS ISTVÁN, *16. századi dézsmajegyzékek*. Bp., 1960.
- DocVal. = *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia ad annum 1400 p. Christum*. Curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Galdi. Ex. ANTONIUS FEKETE NAGY et LADISLAUS MAKKAJ. Études sur l'Europe Centre-Orientale 29. sz. Bp., 1941.
- H. = *Hazai okmánytár I–V*. Kiadják: NAGY IMRE–PAUR IVÁN–RÁTH KÁROLY–VÉGHÉLY DEZSŐ. Győr, 1865–1873. VI–VIII. Kiadják: IPOLYI ARNOLD–NAGY IMRE–VÉGHÉLY DEZSŐ. Bp., 1876–1891.
- HADROVICS LÁSZLÓ (1970), A magyar–délszláv együttélés onomasztikai kérdéseiből. *NyitódÉrt.* 70: 235–9.
- IVÁNYI BÉLA (1931), *A római szent birodalmi széki Teleki család gyömrői levéltára*. Archivum Gyömröense gentis comitum Teleki de Szék. Szeged.
- KÁZMÉR MIKLÓS (1970), *A »falu« a magyar helynevekben. XIII–XIX. század*. Bp.
- KISS LAJOS (1992), A telepítő kenézükről nevet kapott falvak a beregi Hát vidékén. In: *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag. Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára*. Szerk. PÁL DERÉKY és mások. Wien–Bp. 269–89.
- KNIEZSA ISTVÁN (1943–1944), Keletmagyarország helynevei. In: *Magyarok és románok I–II*. Szerk. DEÉR JÓZSEF–GÁLDI LÁSZLÓ. Bp. I, 111–313.
- KNIEZSA ISTVÁN (1944), *A párhuzamos helynévadás. Egy fejezet a településtörténet módszertanából*. Bp.
- LEHOCZKY TIVADAR (1881–1882), *Bereg vármegye monographiája I–III*. Ungvár.
- MAKKAJ LÁSZLÓ (1954), *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. 1631–1648*. Bp.
- PÓCZOS RITA (2008), A párhuzamos helynévadás. In: *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Szerk. BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ. Bp. 223–30.
- SZABÓ ISTVÁN (1966), *A falurendszer kialakulása Magyarországon. X–XV. század*. Bp.
- TÓTH VALÉRIA (2008), *Településnevek változástipológiája*. Debrecen.
- Zs. = *Zsigmondkori oklevéltár I (1387–1399), II/1. (1400–1406), II/2. (1407–1410)*. Összeállította MÁLYUSZ ELEMÉR. Bp., 1951–1958.